

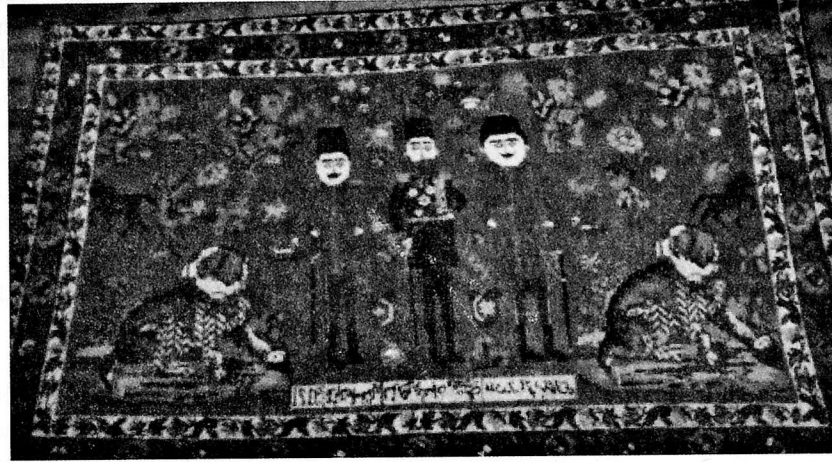
OsmanlıTürk Paşalarının təsvirləri Qarabağ xalçalarında

Qarabağ xalça məktəbinə aid bir neçə süjetli xalça nümunələri vardır ki, onlar da Azərbaycan Milli Tarix Muzeyində, Azərbaycan Xalça Muzeyində, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində, eləcə də paytaxt Bakı və bölgələrdə yaşayan qarabağlıların evlərində aşkarlanıb.

Diqqətimizi çəkən və süjetli xalçalar siyahısına daxil edilən “Balama qurban”, “Türk paşaları”, “Zadəganların kef məclisi” Qarabağ xalçaları haqqında araşdırmalar da qeyd olunub.

Tədqiqat zamanı aşkara çıxan, Qarabağda toxunmuş bir xalça xüsusilə diqqət çəkir. O səbəbdən ki, xalçanın mərkəzində üç Osmanlı paşasının portreti toxunub. “Atlı-itli” xalça kompozisiyasında rast gəldiyimiz it və at təsvirini də xalçanın aşağıda, yan hissələrində görürük. Xalça bir “ana” haşiyə və iki bəyaz yerlikli “bala” haşiyələrlə əhatələnib. Həmin xalça hazırda Bakı şəhərində yaşayan, əslən şuşalı olan Nəcəfbəyin evini bəzəyir. Nəcəfbəy həmin xalçanın onlara ata nənəsindən yadigar qaldığını deyir. Xalçanın üzərində ərəb əlifbası ilə “1875-ci il” yazılıb. Texniki cəhətdən əla vəziyyətdə olan bu xalçanın əslinin bir nüsxəsi olduğunu da hesab etmək olar ki, çeşnini köçürmə zamanı, tarix də olduğu kimi saxlanaraq eləcə oxunmuşdur...

Xalçanın üzərində ərəb əlifbası ilə bu cürə yazılar da vardır: “Məhəmməd Süleyman paşa həzrətlərinə Məhəmməd əfəndi tərəfindən”. Hicri 1291. Miladi 1875”.

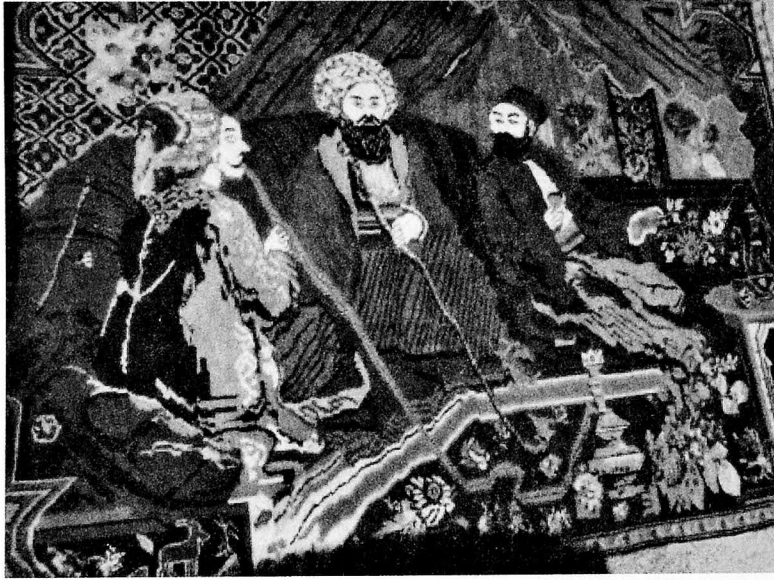
Xalçanın ölçüsü belədir: 155x245sm. Sıxlığı: 40x40. Rəngləri: qara, qırmızı, ağ, yaşıl, çəhrayı, şəkəri, açıq və tünd yaşıl, qəhvəyi, narıncı, boz, göy.

Xovludur. Xovun hündürlüyü 1.5sm. Xalça təbii və süni boyaq maddələri ilə rənglənmiş iplərin qarışığından toxunmuşdur.

Yerdə qalan xalçaların hazırda beş nümunəsi mövcuddur. Onlar eyni süjet əsasında toxunublar. Həmin

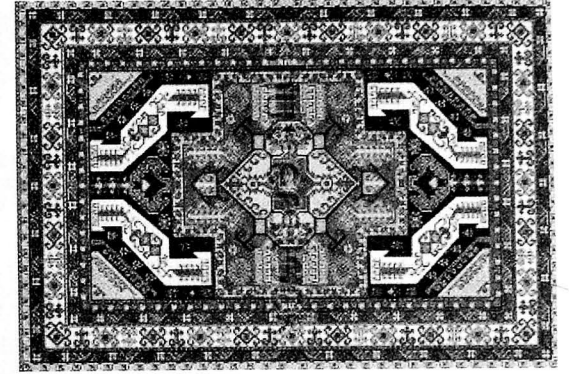
xalçaların üçü Azərbaycan Milli Tarix Muzeyində, biri isə Azərbaycan Xalça Muzeyində qorunub saxlanmaqdadır. Çeşnilərin hamısı bir-birinə bənzəyir. Biz eyni süjeti özündə əks etdirən şuşalı Famil bəyin şəxsi kolleksiyasında yer alan xalçanın digərləri ilə müqayisəli təhlilini nəzərə çatdırmağı qarşımıza məqsəd qoyduq.

Xalçanın üzərində üç kişinin oturan yerdə rəsmi toxunub. Hər üçü çox da hündür olmayan, qırmızı məxmər parça ilə örtülü taxtın üstündə əyləşiblər. Ortadasa başında tirmə parçadan börk, əynində boz rəngli uzun əba (bəzi nümunələrdə o qəhvəyi zolaqlı geyim kimi verilir), çiyinə şal salınmış, belinə qırmızı rəngli qurşaq bağlanmış və çox güman ki, evin yiyəsi olan şəxsin obrazı kimi güman olunan kişi rəsmi diqqəti daha çox cəlb edir.

O, qarabağsayağı geyinib. Xalçaçı onun ağarmış uzun saqqalını, əyri-üyrü formalı xətlərlə nəzərə çatdırmağa çalışıb. Gözləri iri açılıb, bir əlində xor-xor qəlyan tutub və onu sümürməyə hazırlaşır. Nəzərləri bizə sarı, tamaşaçıya yönəlidir. Onun solunda saqqallı (bəzi variantlarda xalça arxadan toxunduğu üçün sağda), əynində yaşıl şalvarı, qırmızı uzun pencəyi olan daha qıvrıq, avropa geyimli, başınasa Osmanlı-Türk fəsinə bənzər al rəngli papaq qoymuş, təəccüblə qaşlarını çatan kişi rəsmiini görürük. Onun da belinə rəngbərəng, zolaqlı qurşaq bağlanıb. Qalın qara bığının ucları qıvrılıaraq yuxarıya burulubdur ki, bu da o dövrün dəbinə uyğundur. O, sağ əlində qırmızı şirli fincan tutub. Çox guman ki, bu çay, ya da şərbətdir. O, nəsə danışır. Baxışları, üzü üçüncü bir şəxsə - yəqin ki, müsahibinə yönəlmiş kimidir. Sol tərəfdə əyləşən kişi də ola bilsin qonaqdır. O, yandan görünür. Burnu dimdik, nazik bığlı... O, da qəlyan çəkir. Sağ çiyini tərəfə qanrılaraq, nəzərlərini qəlyan sümürən qonağa

t ə r ə f
istiqamətləndirib. Sağdakı kişinin papağından görünür ki, o kəs - Osmanlı türküdür. Sol tərəfdə oturan qonaqsa istər əynindəki geyimdən, istərsə başındakı papağından bəlli olur ki, o, ya fransız, ya da italyandır. Bu üç kübarın yüksək əhval-ruhiyyədə olduqlarını onların çöhrəsindən də anlamaq mümkündür.

Tarix Muzeyində yerləşən nümunədə xalçanın yuxarı hissəsində personajların başı üstündəki sarı, uzunsov, qırmızı xətlə, zəngin interyerin fonunda bir neçə yerdə ərəb, əlifbası ilə yazılar nəzərə çarpır. Əmirxan, Quluxan, Şirxan və sonra Allahverən Paşayev. Daha diqqətlə baxsaq, xalçanın sol tərəfindəki masanın yanında aypara və ulduz təsviri görürük. Tarix Muzeyində saxlanılan ikinci nüsxədəki yazılar iki personajın geyimləri üzərində, birininsə başının üstündə toxunub. Məsələn, bizim avropalı hesab etdiyimizin üzərində Teymurxan, ev sahibi saydığımızın üzərində Şirxan, Türk güman etdiyimizin üzərində Əmirxan kəlmələri yazılıb. Xalçanın yuxarisında, masa üzərində hicri tarixiylə 1333 rəqəmi görünür ki, bu da miladi tarixiylə 1913-cü ilə bərabərdir...

Nəticə etibarını ilə onu qeyd etmək lazımdır ki, bu məqalə Qarabağın yalnız süjetli xalçalarından nəfis bədii və texniki kompozisiyaya malik nümunələrinə həsr olunub. Bu xalçalar "Osmanlı Türk paşaları" və "Əsilzadələrin məclisi" adlanan süjetli xalçalardır...

Arzu Zeynalova
Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru